

TEORIA ȘI DEZVOLTAREA ROLURILOR

După J. L. Moreno

Cele scrise mai jos, cuprind idei din lucrările lui Moreno, așa cum au fost ele selectate de discipolii lui.

„Era la începutul secolului nostru (xx), când un tânăr om a încercat să devină zeu. Timpurile apariției lui au fost între 1908 și 1914...”. Cu aceste cuvinte își începe Moreno autobiografia înainte de moartea sa în 1974. „...ce e neobișnuit în aceasta, nu e povestea cum un om devine zeu. Au mai încercat-o și alții mai deștepți. Neobișnuită este informația atentă pe care protagonistul o dezvăluie despre starea lui internă și externă. Aceasta este de departe cel mai neobișnuit lucru pentru că nu descrie doar transformarea unui om în zeu, ci și invers, retransformarea zeului în om... în final, omul care a făcut această expediție cosmică, a rămas întru totul *normal* reîntorcându-se nevătămat la acceptarea teoriilor psihologice curente, devenind mai productiv și mai capabil decât înaintea în a face față cerințelor vieții.”

Psihodrama vede omul acționând în spațiu, timpul și realitatea sa.

Omul dezvoltă o rețea de relații în care își desfășoară acțiunile sale. Acțiunile umane sunt legate de exercitarea rolurilor.

Rolul este forma funcțională prin care reacționează un individ, într-un anumit moment, la o anumită situație, în care sunt angrenate și alte persoane și obiecte se referă la toate sferele existenței. Rolul este o sinteză de experiențe personale, sociale și culturale.

Moreno, în „Who shall survive”, spune: „...se așteaptă ca fiecare individ să trăiască conform rolului social pe care îl are. Dar individul aspiră la mai multe roluri și chiar la mai multe fațete în cadrul aceluiași rol. Fiecare individ poartă în el un avantaj de roluri; acționează uneori cu presiune asupra rolului social, provocând adeseori anxietate.”

În „Sociometry” (1954), Moreno concluzionează: „...rolul este unitatea de cultură. Considerăm rolul și relațiile dintre roluri drept cea mai importantă dezvoltare ce se produce în orice cultură specifică.”

Cum vedem noi înșine rolul, cum îl văd alții, cum îl îndeplinim în mod real, pot fi lucruri destul de diferite; cauzele diferențelor perceptivă pot proveni din:

- calitatea comunicării interpersonale;
- așteptările celorlalți;
- priceperea și interesul subiectului de a recepta expectanțele;
- identificarea rolului;
- comportamentul de rol efectiv.

Conceptul de personalitate, pentru Moreno, este stabilit de numărul de roluri pe care persoana le poate prelua și asuma.

Forma rolului rezultă din experiențele anterioare ale persoanei și din modelele culturale ale societății în care trăiește și este completat (rolul) de persoană într-un mod specific. Fiecare rol este o fuziune de elemente personale și colective.

Moreno pornește, în toate reflecțiile sale asupra dezvoltării psihologice, de la fenomenul spontanității. El considera că omul nu a fost doar „orbește aruncat în existență”, ci că el, omul, intră spontan în relație cu lumea sa și cu cosmosul încă din faza embrionară. De la început el acționează, ia atitudine. Interacțiunile sale sunt, în orice moment al existenței sale, legate de cel puțin unul din rolurile sale.

CATEGORIILE DE ROL

Moreno: „Teoria rolurilor nu se limitează la o singură dimensiune, cea socială. Teoria psihodramatică a rolului în orientarea psihiatrică este mai incluzivă. Ea poartă conceptul de rol prin toate dimensiunile vieții”.

Clasificarea rolurilor:

1. Roluri primare:
  - roluri somatice;
  - roluri psihice;
  - roluri sociale;
  - roluri transcendente/integrative.
2. Roluri secundare:
  - roluri psihodramatice;
  - roluri conservate.

Rolurile somatice sunt primele roluri ale omului și acesta este legat de ele până la moarte. Încă de timpuriu, din perioada de sugar, se recunosc componente psihice ale acestor roluri, ce devin clare mai târziu, motiv pentru care aceste roluri se numesc mai corect roluri somatopsihice. Exersarea acestor roluri somatice, nu este importantă numai pentru conservarea organismului, ci și pentru dezvoltarea lui ulterioară (ex.: cel ce mănâncă). Ele sunt prezumții pentru nașterea altor categorii de roluri. Toate aceste roluri au o evoluție crescătoare, ating un punct culminant, descresc și se șterg în funcție de diferitele faze ale vieții.

Prin transcendere de la rolurile somatice se poate trece la altele, făcând saltul de la faza animalică, prin dezvoltare spre exterior, la faza umană.

Rolurile psihice încep deja să se dezvolte în matricea socială. Ele largesc sfera evenimentelor din viața copilului. Copilul mic nu mai găsește doar satisfacție corporală prin actul hrănirii, ci se și bucură de el; la rolul somatic de a mânca, se asociază acela de a savura. În acest rol, copilul se simte chiar mai bine decât în cel anterior. Noul rol încurajează, la rândul său, dezvoltarea copilului, atât din punct de vedere fizic, cât și sufletec, spiritual. Rolul psihic al indispusului, al celui ce se opune, declanșează impulsul de împotrivire, urmat de o nouă experiență, fie de învățare, fie de tulburare de alimentație. În funcție de rolurile psihice ale unui om, se vor contura rolurile sale sociale.

Rolurile sociale sunt același roluri în care omul intră în relație nemijlocită cu realitatea lumii externe (ex.: angajat, muncitor, sportiv, soț, fiu, tată etc.). Fiecărui rol îi corespunde un statut de rol, care este dat și întreținut de purtătorul rolului. Prin urmare rolurile sunt stereotipe. În rolurile sociale, omul împlinește nu numai așteptările și pretențiile societății, ci el se dezvoltă pe sine, pe măsură ce preia roluri tot mai diferite. Moreno pune accentul pe această idee, exemplificând prin rolurile somatice timpurii, în care omul acționează înaintea apariției Eu-lui, spunând în des citata frază a sa: „Roles do not emerge from self, but the self may emerge from roles”. Cu cât mai puternic se identifică un om cu rolurile sale sociale, cu atât mai slabă este sau devine personalitatea sa, existența sa devenind un clișeu; el devine doar un „homo sociologus”. Slăbit în Eu-l său, cel implicat nu mai este în stare să-și rezolve spontan cerințele situațiilor deosebite. Curaj civic, autodeterminare, autodezvoltare, toate sunt legate de sentimente de frică sau de imposibilitate. Această conformitate rigidă cu rolul nu folosește creării rolului și mai ales rezistenței la frică.

Rolurile transcendente/integrate:

Existența noastră ar fi plictisitoare sau chiar deprimantă dacă ar fi creată doar de rolurile sociale. Omul nu ar putea depăși statutul de „homo sociologus” și nici nu s-ar regăsi în Sinele propriu.

Rolurile transcendente nu sunt condiționate de cerințele externe. În ele, omul împlinește transcendența imanentă a lumii, premiza oricărei etici. De aceea, putem vorbi și de roluri etice sau roluri religioase – în viziunea psihologului suedez Hjalmar Sunden. În sens larg, rolurile transcendente, sunt acelea în care omul transcende nivelul rolurilor anterioare.

Dacă așternem grafic cele patru categorii de roluri în relație transcendențială între ele, obținem următoarea schemă:

Categoriile de roluri

<i>Roluri somatice</i>	<i>Roluri psihice</i>	<i>Roluri sociale</i>	<i>R. transcendente</i>
cel ce mănâncă	cel ce savurează	cel ce consumă	comunicatorul
cel ce privește	cel ce percepe	cel ce vede	clarvăzătorul
cel ce face sex	îndrăgostitul	soțul	iubitorul

La rolurile transcendente se ajunge prin paleta evoluției, din domeniul etic, prin creativ, până la religios. De la individ, se ajunge, în final, la Supra-Eu: ex. Prințul Gautama în rolul lui Buddha sau Iisus din Nazaret în rolul lui Hristos.

Omul trăiește stereotip rolurile sale (somatice, psihice și sociale) în viața de zi cu zi, și le găsește mai puțin importante decât propria Persoană. Prin actualizarea lor însă, acestea pot să îi devină clare. Dacă rolurile transcendente sunt actualizate, ele îi apar omului ca neobișnuite, arhetipale.

El simte că aceste roluri îi sunt impuse și le consideră mai importante decât propria persoană.

Moreno arată că rolurile sociale sunt parte integrată a individului, respectiv a Persoanei. Rolurile transcendente, în forma lor absolută, apar ca sisteme de rol atotcuprinzătoare, în cadrul cărora persoana este relativ neimportantă.

Oamenii îndeplinesc, în general, roluri stereotipe (somatice, psihice, sociale) cvasi supraordonate persoanei.

2. Rolurile secundare:

a) Rolurile psihodramatice:

Rolurile umane nu sunt absolute; ele se întrepătrund și completează, se dizolvă unele pe altele. Suma lor dă personalitatea specifică unui om. Rolurile psihodramatice, ca și cele conservate, deși nu alcătuiesc o categorie de sine stătătoare, sunt cele care-l arată pe om într-un mod particular.

Toate rolurile în care acționează un protagonist al psihodramei sunt roluri psihodramatice. Prin expunerea lor, protagonistul își prezintă atitudinea în situații de viață reale, din existența lui anterioară sau din scene izvorâte din fantezia lui. Atitudinea din rolul psihodramatic este legată de acel moment – aici și acum – și este irepetabilă în spontaneitate și emoționalitate. Rolurile psihodramatice dau diferențierea individuală a rolurilor colective. Această diferențiere nu e dată doar de faptul că rolurile de soție, mamă, tată, copil, doctor etc, sunt jucate, ci și de faptul că ele sunt rolurile unei anumite soții, a unei neasemuite mame, a unui tată singular, a unui anumit copil, a unui doctor deosebit, prezentate în modelele lor stereotipe, dar într-o unicitate variabilă". ... (Moreno). Astfel în domeniul social, rolul profesorului este actualizat prin existența elevilor, a tatălui prin cea a copiilor, a doctorului prin cea a pacientului. „... noi, oamenii suntem cuprinși într-un sistem de roluri complementare, într-o rețea de roluri sociale, e foarte greu dacă nu imposibil, să nu fi prizonier al acestei rețele...” (Ildico Maewers).

Constelațiile interumane valorizează rolurile psihodramatice ale singularului. Constelații asemănătoare pot fi atât de puternice, încât se poate vorbi de constelații de constrângere. Sub influența lor, se regăsesc, pentru cele mai diferite roluri, atitudini de rol specifice. În orice caz, pe scena psihodramatică, omul găsește spontaneității sale, un spațiu de joc mai mare decât într-o lume plină de constrângeri. De el depinde dacă acestor constrângeri le va răspunde cu o anumită flexibilitate de rol, astfel ca printr-o atitudine nouă să stăpânească o situație dată sau să fie răpus de aceasta. Rolul psihodramatic oferă libertatea de modificare spontană a atitudinilor.

b) Rolurile „conservate”:

Produsul finit al unui proces creator este o „conservă”. Prin rolurile conservate, Moreno înțelege rolurile păstrate prin mijloacele tehnice – scrisul – și reproduse ca atare. Exemplul clasic este rolul în teatru, care lasă actorului puțină libertate schimbărilor. Și în aceste roluri, oamenii, actorii se prezintă în unicitatea lor, dar în viziunea autorului, a regizorului.

Rolurile conservate sunt legate de un text fix. Gradul de conservare a unui rol în teatru, este dat de gradul de ritualizare a prezentării. De aceea, după Moreno, figurile, chipurile noi create nu se regăsesc în rolurile conservate ale teatrului, ele sunt măști fără uniune ontologică cu prezentatorul – actorul; în cel mai bun caz, aceste roluri permit o oarecare variație a unor elemente date într-un cadru fix.

Jocul copiilor, în viață și în psihodramă, ca și „jocul” persoanelor adulte, este un rol creator.

„Moreno considera că cel mai prețios lucru pentru om este apărarea Cosmosului, a Omenirii, a Ambientului. Ele alcătuiesc o rețea ce ne susține și suntem răspunzători pentru ea, de aceea existăm noi oamenii, pentru a proteja aceste valori. Ca psihodramaticieni nu suntem doar reprezentanții acestei filozofii moreniene, ci și făptuitorii ei.” (Ildico Maewers – 1999, Reinhardshagen, Germania).

Marian Mihaela

Bibliografie:

- ✓ Grete Leutz, Das klassische Psychodrama nach J.L.Moreno, Springer- Verlag 1986;
- ✓ Ferdinand Buer, Rolle und Identität, PsychoDrama – Dez 1991/255;
- ✓ Barbara Erlacher-Farkas, Christian Jorda – Monodrama Heilende Begegnung Vom Psychodrama zur Einzeltherapie.